

I Beskrivelse

Man kan slutte sig til en del ved at sammenholde Kampmanns bogproduktion med udviklingen i det danske samfund i tresserne og halvfjerdsene. Mens hans tidligste bøger er hudfletninger af hans barndomsmiljø, 'strandvejsborgerskabet' begynder han fra midten af tresserne, hvor ekspansionen i de nye mellemlag¹ tager fart, at interessere sig for disses livsform. Hans beskrivelser af ægteskabelige knirkerier kan betragtes som et udslag af, at netop disse år, med deres voldsomme tilgang af kvinder til arbejdsmarkedet, netop i mellemlagene for alvor bragte de traditionelle kønsroller i opbrud, og specielt problematiserede den hjemmegående husmors situation - og isolation. Et andet hovedtema fra disse år, er modsætningen mellem den stigende 'velfærd', som først og fremmest betragtes i dens 'negative' udslag: konsumorientering og konform tryghedssøgen, og - heroverfor - menneskenes indre tomhed og mangel på livsindhold. («*Sammen*» -67, «*Uden navn*» -69).

I 1969, hvor studenteroprøret, de vilde strejker, ungdomskultur (hash, beat, osv.) er godt igang, udkommer »Nærvæd og næsten«. Hvor Kampmann i sine sidste bøger har forholdt sig kritisk til sin konforme samtid, vender han sig nu - istedet for at forholde sig til den aktuelle politiseringsproces - *bort* fra samtiden, mod en fornyet afsøgning af barndomsoplevelserne i det nordsjællandske . (f. 1939 i Gentofte, søn af KAMPSAX). Den ætsende udhængning af borgerskabet i hans første bøger er nu erstattet af et indforstået forsøg på at skildre de psykiske beskadigelser, som miljøet påfører dets beboere, først og fremmest *kvinderne* - og *barnet*, Georg, som er Kampmanns mest selvbiografiske figur. Det er nærliggende at forsøge den forklaring, at 'ungdomsoprøret' har tvunget ham til endnu engang at undersøge sine forudsætninger i barndomsmiljøet - og det vil osse sige: i sin klassebaggrund. (Jeg skal forsøge at sandsynliggøre denne forklaring i analysen af hans sidste bøger, roman 'firlogien' »*Visse hensyn*«, »*Faste forhold*«, »*Rene linjer* og »*Andre måder*«. (Herefter VH, RL, FF, AM. Den sidste er i skrivende stund endnu ikke udkommet).

I de følgende bøger² genoptages tråden fra tresserne: den hjernevaskende markedssfære, der er domineret af kolde købs- og salgskalkulationer, og hvor focuseringen ligger nu mere entydigt på *de undertrykte kvinders situation*: de ses som ofre for reklamebrølene og de egoistiske, afstumpede mænd, overfor hvilke kvinderne forsøger at hævde deres større *menneskelighed*, men forgæves. 'Menneskeligheden' ses både i dens positive og negative aspekter: på den ene side passivitet, ønske om at være tilpas, afhængighed af manden og mangel på selvstændighed, men på den anden side er dette udtryk for et større

kontaktbehov, behov for et livsindhold, for noget, der er anderledes end den markedssfære, der er domineret af kolde købs- og salgskalkulationer, og hvor menneskelig lykke og ulykke ryger med i kværnen på linje med alt muligt andet - bare det kan sælges. (Se f.eks. novellen »Vi elsker mere« fra samlingen af samme navn). I denne periode koncentrerer hans interesse om ugebladene, hvor han finder en stor del af sine kvindeskikkelsers identifikationsmodeller, tankefigurer og passivt indstillede modtagelighed. Et symptom på at Kampmanns indfølelse gælder kvinderne er det, at hans idiosynkratiske vrængen ad konsummoralen og velfærdstilfredsheden altid rammer mændene, mens han, når det gælder kvinderne, har forståelse for konsumtionens kompensatoriske funktion.

I visse aspekter følger Kampmann på denne måde tidens feministiske kvindeoprør: betoningen af kvindernes menneskelighed som den anden side af undertrykkelsen, kritikken af bytteværdistyringen og konsummoralen, hvor osse kvinder inddrages som konsumgoder. Men han følger det ikke i det, der var (og er) dets berettigelse: *oprøret* mod undertrykkelsen og *kampen* for befrielse. Hos Kampmann finder vi kun den indfølelse beskrivelse af undertrykkelsens intimsfæreproducerede former.

Også et andet aspekt af ungdomsoprøret dukker i begyndelsen af -70erne op hos Kampmann, og ligesom for kvindebevægelsens vedkommende er det kun de ikke-overskridende aspekter, der kommer med. Dette er for så vidt afslørende, som det skildrede er fremstillet som en utopi, som fortælleren godt nok ikke tror på, men dog udtrykker sin sympati overfor:

»Hånden på hjertet: Hvem af os troede på ret meget af det, der 'skete' i del to...? Nogle af os syntes at del to burde kunne blive til virkelighed. *Det håber jeg i det mindste*. De fleste syntes nok at del tre (en modsætning til del to. Del to kaldes 'den lyse del', del tre 'den mørke del' ks.), trods de åbenlyse overdrivelser, alligevel kom sandheden nærmere. *Blandt disse findes det fri initiativets fortalere*. De bruger vendinger som 'sund kappestrid', 'albuerum' og 'snyltere'. De ryster på hovedet når man, som jeg forsøgte det i anden del, antyder at *drømmen om en ny slags fællesskab* ligger i de fleste af os. Hvis den drøm blev til virkelighed ville de kalde resultatet en trist nivellering. De sætter stor pris på svømmebassiner med farvede mosaikker. *De vil bare selv vælge hvem de skal dele vandet med*. (»Nok til hele ugen« (NTHU). s. 75. mine understregninger. ks.)

Understregningerne trækker de to holdninger i citatet op: på den ene side den forborgne og distancerede sympati for 'bevægelsen', på den anden side en så klar afstandtagen fra den private svømmepøls forkæmpere, at den samtidig profilerer sympatien for 'bevægelsen'.

Så meget mere overraskende er det da, at modsætningen til 'den mørke del' er skildret som det *konsumtionsparadis*, Kampmann i alle andre sammenhænge tager harcellerende afstand fra:

»De to personer hviler på nogle hynder og puder, som den yngste af dem har bredt ud på gulvet i sit lejede værelse. Der er farver og mønstre, kerter, røgelse, blomster og skåle med frugt.« (s. 46).

Derudover synes det attraktive ved den ny tilværelse at være dens udpræget *regressive*³ tilsnit. Den er skildret som *ophævelsen af alle skel*:

»Endnu mens hun tager sig til hovedet, slået af åbenbaringen (!) kommer noget vigtigt ind i billedet, en erkendelse: ingen er alene, alle kommer hinanden ved og kan være noget for hinanden. Noget? Hvor vil jeg hen? Alt! *Alle kan være alt for hinanden*.

Godt hun havde opdaget det i tide.« (s. 44).

- som *førsproglig*:

»Jeg kunne tænke mig et eller andet roligt og plastisk, *uden ord* eller abrupte bevægelser.« / »Han hænger blomsterkransen om hendes hals og siger han kan se at *ord er overflødige nu*. Hun svarer at han ganske rigtigt ingenting behøver at forklare, at *alt har forklaret sig selv*.« (s. 52) (mine understregninger. ks.).

- kommunikationen foregår via *berøring* og *syn*:

Den unge mand berører den unge kvinde med sit blik... Lidt efter knæler de på hver sin side af hende. Hun lukker øjnene og mærker deres hænder på panden, halsen, skuldrene og brystet, armene, overalt, og hun rører ved dem og alle andre...« (s. 48).

Den måde at opleve på, som her er skildret, bærer fællestræk med det helt lille barns måde at opleve på: via berøring, syn og oral indoptagelse af objekterne, såvel føde- som driftsobjekterne (typisk sammensmeltet i moderbrystet). (*oral*: via munden). Jeg finder denne organisering af interessen omkring det orale, dels i skildringernes konsumtive træk, dels i at det, der er skildret fremstår som en *hash-rus*, som kommer i stand ved at *ryge*, og som i sit forløb udvikler kraftige orale behov hos den der ryger: *søde sager, frugt*).

Endelig og mest fundamentalt er der trangen til ophævelse af forskelle mellem mennesker. Det lille barn oplever ikke noget skel mellem det selv og dets primære objekter (det oplever f.eks. moderbrystet som en del af det selv), og *adskillelsen* opleves derfor som et *tab af selv*.

Barnet forsøger at genoprette den oprindelige narcissistiske fuldkommenhedstilstand (hvordan skal jeg komme ind på senere), dvs. det forsøger at genoprette enheden med moderen, at ophæve den forskel, som først blev oplevet i adskillelsen fra det primære objekt. Forestillingen om at alle kan være alt for hinanden er i sin abstrakthed og manglende udarbejdelse af *reelle* forskelle og af mulighederne for at forholde sig til dem, en sådan regressiv forestilling. Utopien er i Kampmanns udgave ikke en *fremtids-* men en *fortidsvision*, en på én gang lystfyldt og skræmmende (jf. den ironiske distance) dragning mod den allertidligste barndom. Hermed er der åbnet for endnu en dimension, af betydning for forståelsen af Kampmanns politiske holdning. Hvordan den bliver betydningsfuld, skal vise sig i det kommende.

Endelig i 1972 dukker en anden af de modsætninger, som foruden kønsmodsatningen blev aktualiseret fra slutningen af tresserne: klassemodsatningen, op i forfatterskabet. I »*En tid alene*« er de to hovedpersoner henholdsvis pensioneret departementschef af bedre familie og ufaglært hushjælp. Hushjælpen er en af de tyendeskikkelser, som hos Kampmann er de omtrent eneste repræsentanter for arbejderklassen. Begge er enlige og har overstået deres bedste alder.

Klasseproblematikken her har imidlertid form, ikke af en *modsatning*, men af et forsøg på at forstå begge parter: hvorfor kan de ikke tale med hinanden? - Og selvom man kunne tro, at der var nok af såvel køns- som klassespecifikke forklaringer at tage af, skaber Kampmann i stedet en abstrakt udvidelse af 'kommunikationskløften', idet de to's problemer akkompagneres af en række andre personers lignende isolation og kommunikationsbesvær. Som i »*Sammen*« og »*Uden navn*« forstås disses problemer indenfor intimsfæren og kernefamiljeægteskabets rammer, og herved indsnævres implicit forståelsen af de to hovedpersoner osse: deres respektive ensomhed sættes ikke i forhold til den samfundsbedingede (forskellige) baggrund, men til den tilsyneladende 'klasseløse' kernefamilje og den ligeså klasseløse ægteskabsinstitution. Der opstår en 'falsk kontrast': de er *alene* og familjerne er *sammen*. Kontrasten er falsk fordi den fører over i en tilslørende sammenligning: 'tiltrods for den tilsyneladende modsætning er de jo i grunden alle lige ensomme'. - Set udfra intimsfæren bliver isolationen og den indre tomhed i det senkapitalistiske samfund til *vilkår*. Såvel klassemodsatningen som familieinstitutionens samfundsbedingede tvang er forsvundet.

Osse på et andet plan dukker en politisk stillingtagen op, men under hånden, så at sige legitimeret udfra dens indehaver: departementschefen. Hans misantropi, hans på en gang kritiske holdning til 'udviklingen' og opgivelse af at 'gøre noget' kan forklares udfra hans historie: han er / har været 'rød', men er gået på akkord med sin ungdoms idealer og har desillusioneret vendt verden ryggen. Sætter man skildringen af hans forhold til en seksårig dreng, der kan forstås som en erstatning for den manglende søn, og dermed som den-der-skal-nå-hvad-faderen-ikke-nåede; -sætter man den i sammenhæng med den kæntrede ansats til en politisk stillingtagen (for mer er det ikke), så bliver osse *fremtidsmuligheden* for en ændring af det nuværende negeret, idet drengen dør. At fremtidshåbet ydermere dræbes af 'velfærdssamfundets' største såkaldte 'langvarige forbrugsgode', bilen, bestyrker kun departementschefen i hans overbevisning om, at mod udviklingen kæmper man forgæves.

Men (som bl.a. påpeget af Hans Hertel i en anmeldelse i Information)⁴, så er departementschefens vision osse bogens vision; - og herved introduceredes omridset af en politisk stillingtagen i en gammel mands skikkelse: verden er af lave, men hvad skal der gøres? Det er ikke så ligetil at finde ud af (som f.eks. ungdomsoprørere tror. jf. senere); -og måske er der ikke så meget at gøre, - andet end at lide ved synet. Vilkår igen.

I 1973 begynder romanfirlogien at udkomme. Her tages der endelig stilling til

de år, der i første runde blev revet ud af kalenderen: de politiske begivenheder omkring 1968-70. De skildres her, endnu en gang set fra strandvejsborgerskabets synspunkt: udfra fem søskende i deres opvækst og voksenalder i årene fra begyndelsen af halvtredserne til idag. Romanen begynder hvor »*Nærved og næsten*« (herefter NN) slap og kan betragtes som en viderebearbejdning af denne: barndomsbaggrunden, klassebaggrund og politisk identitet skulle herved være forsonet.

Konkluderende kan man sige, at samfundsudviklingen stort set slår ned i Kampmanns bøger på to måder:

a) det, der dukker frem er de *overfladiske* ændringer, velfærden, konsummoralen, omstruktureringen af kernefamilien, samt ungdomsoprørets overfladiske kendetegn: livsstil, hash-forbrug mv. Ændringerne ses ikke som udtryk for andre og mere grundlæggende ændringer, men i deres form af *miljømæssig* baggrund (f.eks. teaktræsdagligstue vs. overdækket svømmepøl ol.). Kampmann søger ikke forklaringer, men bruger de iagttagelige fænomener til at *karaktarisere* sine personer med; -jf. iøvrigt flg. udtalelse i et interview i Information d. 28-11-68 v/ Hans Hertel:

»For mig er det primære menneskene og deres indre, det kan bare umuligt *skilles* fra deres omgivelser, personerne må studeres i dem, fordi deres problemer opstår dér og fordi de røber sig i forhold til dem.« (cit. e. »*Virkeligheden der voksede*«. red. J.S. Thomsen, Kbh. 1970).

Men problemerne *opstår* netop ikke i forholdet mellem personer og deres umiddelbare omgivelser. Dér får de derimod deres klassebetingede udformning. Hvis man derfor går udfra denne udformning i forsøget på at forstå 'problemerne' bliver to begrænsninger iøjnefaldende: problemernes baggrund i de konjunkturrelle og klassemæssige bevægelser i samfundet forbliver uforståede, og den klassebetingede orientering indenfor den samfundsmæssige overflade forbliver uproblematiseret. I forbindelse med det første:

At blive produceret som klasseindivid er noget langt mere omfattende end at være 'produkt' af sit 'miljø', og det kan først og fremmest ikke umiddelbart iagttages på overfladen. Det man kan iagttage er *adfærden*, hvordan man taler, klæder og indretter sig, og - i et vist omfang - hvordan man tænker. Og det er selvfølgelig *osse* klassebestemt og siger *osse* noget om det, som er det primære for Kampmann: 'menneskenes indre'. Det springende punkt er imidlertid at problemerne her fremtræder som *stivnede*. Deres produktionsproces i individets klassebestemte livshistorie er forsvundet og tilbage står - problemet. Men nu har det fået form af en *egenskab* ved personen, et karaktertræk, som kendetegner netop *dette* individ, på samme måde som den ovenfor nævnte siamesiske træsort kendetegner dagligstuen. Det er således ikke spor tilfældigt, når Kampmann i samme interview taler om at analysere psykologiske *tilstande*. Men man kommer ikke tilbage til problemets opståen ved at iagttage selv nok så meget og anstille selv nok så mange sammenligninger mellem vulgære drikkevarer ('flyversjusser') teaktræ og bestemte former

for adfærd. (sé f.eks. novellen »*Rejs med mig*« fra novellesamlingen »*Ly*«, 1965). Det man gør, er at addere 'kendsgerninger' og derved producere en *genkendelseseffekt* hos læseren; men derved kommer hverken forfatteren eller læseren nærmere problemets løsning.

Det er således reelt en modsigelse, når Kampmann *både* ønsker at forstå sagerne i deres sammenhæng og bekender sig til 'Kendsgerningens' væsentlighed:

»Kunsten lever efter min mening på iagttagelser...Det er ikke bare en tilfredsstillelse for forfatteren selv, at iagttagelserne er præcise og autentiske - det sætter også noget mere igang... Det er altså udgangspunkter for det egentlige: den psykologiske analyse, og detaljerne binder én ikke, de sætter tværtimod noget igang *fordi* de er rigtige.« (op. cit. s. 179).

Hvad de sætter igang, og med hvilke begrænsninger de er rigtige skulle være fremgået af det foregående.

I forbindelse med det andet:

Det er betegnende at mærke sig, at den udformning, som den stigende realløn, det voksende vareudbud osv. får hos Kampmann, er *avis- og mediedebattens form*. Ikke alene formidles 'realismen' ofte ved at personer taler om noget, de har sét i avisen, og som vedrører et af bogens aktuelle temaer (kendsgerninger!), men også udvalget af problemer, politiske begivenheder mv. har den vægt, som massekommunikationsnettet tildeler dem. Således fylder f.eks. hash-debatten og fængslingen af en vis dansk pusher i Tyrkiet temmelig meget i firlogien, mens f.eks. de 'vilde' strejker, der osse gik for sig i de år romanen omhandler, overhovedet ikke bliver nævnt. Ligeledes lader den iagttagelse af de danske velfærdsfænomener i tresserne, som er skitseret ovenfor, ganske arbejderklassens - for slet ikke at tale om *klassekampens* - rolle ude af billedet. Registreringerne er begrænset til cirkulations- og intimsfæren, og herindenfor til den borgerlige (progressivt socialdemokratiske eller fordomsfuldt småborgerlige) afdeling.

b) Den samfundsmæssige udvikling synes at dukke frem på endnu en måde, nemlig som *politisk anfægtelse*. Kampmann 'holder med' de undertrykte (jf. hans konsekvente indlevelse i kvindeproblemer), og en hel bevægelse, der gør det samme (den antiimperialistiske kamp, kvindekampen og den anti-autoritære bevægelse i det hele taget) må derfor nødvendigvis trænge sig på. Kampmann undviger problemstillingen ved at fokusere på det menneskelige aspekt. På den måde kan man på én gang være følsomt indlevende og alt andet end reaktionær, og samtidig undgå at overskue virkeligheden. Séet fra den enkeltes synspunkt, og udfra den enkeltes, som privat oplevede, problemer, må den forblive *relativ*. (jf. »*En tid alene*«).

Denne holdning som i sin konsekvens naturligvis er politisk, legitimeres ved en rekurs til *kunstneridentiteten*:

»Hvad 'erkendelse' i *kunsten* skal sige forstår jeg simpelthen ikke. Er det ikke at gøre altfor meget stads af den? Som om det vigtigste i livet var at læse bøger, og det er det jo ikke.« (op.cit. s. 180)

-og samtidig afsværges politikken:

»Jeg holde meget af satire...Men satirikeren skal ligesom have en bedre løsning i baghånden, være kommunist, katolik eller moralsk oprustet, (bemærk sammenligningen) vide hvordan verden *burde* være, og det ved jeg ikke. Jeg vil ikke reformere. Jeg vil undersøge psykologiske tilstande -« (op.cit. s. 182).

Interview'et er - som nævnt - fra november -68, altså *efter* maj -68 i Frankrig de store og voldsomme demonstrationer, sit-ins osv. i Tyskland og USA og efter at studenteroprøret også i Danmark er begyndt. Den næste bog, der udkommer er »nærvæd og næsten«. Interview'et er altså taget på et tidspunkt, hvor Kampmann begynder at tage sine forudsætninger op til fornyet overvejelse, og det kan derfor passende lægge op til analysen i afd. II. af den roman, der - indtil videre - står som afrundingen på hans udvikling: firlogien om Gregersen-familjen.

Aspekter af socialisationen i det senkapitalistiske samfund

Men Kampmanns forfatterskab er ikke kun individualiserende, afpolitiserende og klassemæssigt begrænset. I sin beskrivelse af 'psykologiske tilstande' beskriver han samtidig symptomerne på/det stivnede produkt af nogle senkapitalistiske udviklinger, som ikke er begrænset til borgerskabet, men er *almene*. Den form de får hos Kampmann er naturligvis klassespecifik, men dels kan man osse i *den* form aflæse noget om det almene, og dels er de problemer, som tages op hos ham (bestemte former for subjektive beskadigelser) ikke specielt forskellige fra problemer, der osse eksisterer i 'det nye venstre', hvoraf en del kommer fra miljøer, som på visse områder bærer fællestræk med Kampmanns. Ved at vise det almene i de beskadigelser, Kampmann skriver om, kan man samtidig vise, hvorledes og hvorfor Kampmann adskiller sig fra f.eks. det nye venstre.

For imidlertid at forstå det specifikt senkapitalistiske (og derfor almene) i Kampmanns beskrivelser af (og forståelse af!) subjektiviteten, er det nødvendigt kort at opridse noget af den samfundsmæssige baggrund. I andre artikler i denne antologi^{4a} vil den specifikt danske udvikling i efterkrigstiden blive gennemgået. Dels af denne grund, dels fordi det er de mere generelle udviklinger i senkapitalismen som interesserer her, vil jeg indskrænke mig til at påpege nogle aspekter og iøvrigt henvise til de andre fremstillinger, hvor dette kan præcisere og komplettere nedenstående. Det kan bemærkes at nedenstående osse gælder for Danmark i det nævnte tidsrum.

Med den fremadskridende kapitalisme vokser osse det objektives tvang overfor subjekterne. Stadig flere livsområder inddrages under og formes efter kapitalens behov.

Arbejdsprocessen rationaliseres og intensiveres, hvorved tingstvungen (maskinerne og den Kooperation de i deres kombination fremtvinger) øges. Osse i *cirkulationssfæren* rationaliseres og intensiveres der (kontorlandskaber,

f.eks.), og *fritiden* omspændes af et tendentielt totalt net af konsumtionstilbud: foruden en stigende mængde varer, som udskiftes i stadigt hastigere tempo og som 'dækker' stadigt flere livsområder, osse sådan noget som tjenesteydelser af forskellig art, ferierejser og fritidsbeskæftigelser i det hele taget: biografer, værtshuse, sportsskampe, TV og radio osv. Sexualitet og følelser bliver i stigende grad inddraget, enten direkte, hvor man kan 'betjene' sig af servicelignende funktioner som massageklinikker, betroelsestilbud, konfektionssyede sensitrænings-kurser eller guru-bevægelser, - eller mere indirekte i 'driftsmodelleringen'⁵ via reklame, porno, kærlighedsromaner osv. osv.

Undertrykkelsen af behovene i arbejdssfæren og de krav det stiller til arbejderne står uformidlet overfor kravene til udfoldelse af behov (via konsumtion) i fritiden. Den modsatrettede men lige ubøjelige tvang til begge sider skaber angst og aggressivitet - som igen søges afbøjet via konsumtion. Osse den (social)statslige regulering af kapitalismen medfører en lang række reguleringer af statsborgernes liv, som medvirker til at øge den objektive, men ikke umiddelbart gennemskuelige tvang. Her kan man f.eks. nævne retssystemet (herunder det arbejdsretslige system), det sociale system og trafiksystemet; man kan nævne de retningslinjer hvorefter bevillinger tildeles og forvaltes (hvornår der f.eks. skrues ned for hanen med social- og uddannelsespolitiske bevillinger). Man kan tænke på massekommunikationsnettet, hvor vigtige medier som TV og radio, i det mindste i Danmark, er i statsmagtens hånd.

Ad uigennemskuelige kanaler sluses borgerne ind i de proportioner og indenfor de klassemæssige rammer, der i videst mulig omfang sikrer den 'sociale fred'. At denne integration ikke foregår uden komplikationer, men tværtimod i stigende grad bliver problematisk⁶ kan 'aflæses' positivt i et stigende antal arbejdsskampe og kampe andre steder i samfundet (studenter, kvinder, boligsøgende, beboere og forældre - i vilkårligt nævnt rækkefølge). Negativt kan det aflæses af en kraftig vækst i vold, selvmord, alkoholisme, pille- og stofmisbrug, for tidlig invaliditet og et stigende antal psykosomatiske og psykiske sygdomme.

I »Kapitalismens socialpsykologi« forsøger Peter Brückner at vise, at de sidstnævnte 'dysfunktioner', dvs. de udbrud af 'sygdomslignende' og voldelig karakter, som kan registreres, ikke er 'yderligheder' og derfor undtagelser, men tværtimod er produkter af *normaliteten* i samfundet: den stigende objektive tvang på alle livsområder.

Brückner udmønter i den forbindelse et begreb, som er yderst centralt for analysen af Kampmann, begrebet om '*den ikke-socialiserede psyke*':

»Hvor adfærden tvangsreguleres uden åbenlys magtanvendelse, formindskes forstyrrelses og konfliktzonerne på en sådan måde, at affektladninger, stemningslejer og behov ikke mere i tilstrækkelig grad bliver realiseret i den sociale handling, i interaktion og kommunikation. De kan ikke længere 'modnes socialt', når de først i nogen grad er udelukket fra at blive realiseret, og forbliver eller bliver 'rå'. 'På én gang' skaber denne delvise dissocialise-

ring af affekter, behov osv. en i stigende grad *ikke-socialiseret og a-social psyke* nedenunder koordineringen og reguleringen af livsstrømmen. Det sker især fordi man bliver stillet overfor et generelt formindsket krav om at orientere sig af sig selv eller i kommunikation med andre.« (s. 36-37).

'Tvangsreguleringen' af adfærden, som den blev skitseret ovenfor socialiserer, kanaliserer og former behov. Dens funktion er herved *integrerende*. Behovenes kanalisering ind i fortrinsvis *konsumorienterede baner* virker afpolitiserende og tilpassende, men derved forbliver angsten og aggressiviteten ubearbejdet og uformulerbar og slår ud i vold selv vold, sygdom. På den ene side slår objektiviteten altså ind i psyken som 'formgivende', integrationsskabende, på den anden side lader den enorme psykiske potentialer ligge ubearbejdet.

Men heller ikke den ikke-socialiserede psyke betyder *kun* forarmelse og forråelse af subjektive potentialer (det gør den også); den anden og meget væsentlige side af sagen er, at slet socialiserede individer osse er slet integrerede i og i ringe grad loyale overfor det samfund, som behersker dem:

»Men nu lader det ikke-socialiserede ved disse befolkningsgruppers (fra arbejderklasse og mellemlag ks.) psyke sig organisere solidarisk efter fornuftige principper og bliver da en spire til *revolutionær* energi, hvis en tilskyndelse som en recession eller en skærpelse af arbejdskampen og lignende på ny manifesterer samfundets klassekarakter.« (smst).

De problemer Kampmann har fat i: den indre tomhed, manglen på evne til at kommunikere, kontakte, orientere sig, føle noget og holde af andre, kan ses som symptomer på en ikke-socialiseret psyke, og det er under denne synsvinkel de i det følgende vil blive undersøgt.

Bemærkning: Der er naturligvis problemer forbundet med at præcisere hvordan den 'ikke-socialiserede psyke' får sin *klassepecifikke* udgave. Kampmanns personer, og specielt i den del af forfatterskabet, som får sin mest indgående behandling her, er fra overklasse- og i alle tilfælde, velbjærgede miljøer. Derfor de følgende præciserende bemærkninger:

Mens der for arbejderklassen (og de lønafhængige i det hele taget) eksisterer en mer eller mindre indlysende sammenhæng (for at konsumere må jeg arbejde og for at arbejde må jeg konsumere, ergo må jeg arbejde) og modsætning (jf. ovenfor) mellem produktion og konsumtion, arbejde og fritid, offentligt liv og privat liv, tenderer både sammenhæng og modsætning til at udviskes i takt med voksende velstand (mulighed for mere langsigtede dispositioner og mindre afhængighed af fra dag til dag indtjening) og arbejdets ofte mindre rigide karakter. For kvinden og børnene i de højere mellemlag og i borgerfamilien er den første halvdel af modsætningen nærmest forsvundet: faderens arbejde er usynligt, moderen går hjemme og børnenes fremtidsmuligheder svæver i det blå - bortset fra at de (selvfølgelig) skal 'blive til noget'. Forbindelsen til samfundet udenfor intimsfæren optræder næsten kun i sin mest abstrakte og 'løsrevne' form: *penge* og samtidig i sin mindst påtrængende form: penge *nok*. På denne baggrund er

kvinden og børnene sikret en uforpligtet og konsumorienteret, men osse fritsvævende og vacuum-agtig tilværelse, afsnøret fra resten af samfundet. »Maj gik langsomt ned af trappen. Det her var vist hvad man kaldte 'en opgang'..«

Borgerskabets børn oplever ikke den samme disciplinering og tvang til underkastelse under det abstrakte arbejde som arbejderklassens børn, og har derfor - alt andet lige - større muligheder for at følge en 'brugsværdiorienteret' og behovsorienteret livsrytme. Men den fritsvævende intimsfæretilværelse, den manglende forbindelse til socialiteten og den deraf følgende mangel på erfaring, efterlader dem i et univers, som, omend det umiddelbart kræver mindre afkald, er mindst ligeså *abstrakt* og kan opnå ligeså ringe *socialiserende effekt* på individerne, som den kapitalistiske arbejdsproces. Orienteringsvanskeligheder og mangel på indre erhvervet disciplinering, kombineret med passiv konsumorienteret tilpasning til et ydre sæt af adfærdsnormer, bliver således osse her resultatet.

Men hvor den 'ikke-socialiserede psyke' for arbejderklassen kan udfoldes i solidarisk organisering, der er denne mulighed ikke umiddelbart tilstede for borgerbørnene. Deres fremtidsperspektiv forbliver individuelt, og uden muligheder for 'modning' af den 'ikke-socialiserede psyke'.

Jeg har i det foregående forsøgt at angive, hvilke aspekter af senkapitalismen, Kampmann slog ned på, og jeg har forsøgt at antyde nogle begrænsninger i hans forståelse. Den *væsentligste* begrænsning, som ikke er blevet nævnt endnu, kan nu tilføjes: Kampmann ser, når han ser symptomerne, *ikke* de overskridende potentialer i den 'ikke-socialiserede psyke' men *kun* integrationen. Han kan f.eks. kun se de undertrykte og deformerede aspekter af kvindernes personlighed, tilpasseligheden, afhængigheden osv. Den menneskelighed, som han trods alt sér heri, og som netop må tilhøre det ikke-socialiserede, er derfor dømt til nederlag. Men osse mere generelt er det indenfor det Kampmannske univers umuligt at forestille sig *noget andet* end det eksisterende; de mennesker han beskriver kan ikke *ændre* sig. *Deri*, og ikke i at han beskriver borgerskabets problemer el. lign., ligger såvidt jeg kan sé, det egentligt borgerlige i hans forståelse.

Kampmanns personer: eksempelsamling

I det følgende fremstilles nogle af de psykiske mekanismer, oplevelsesformer osv. som forpurrer ændringens mulighed. Selvom Kampmann selv lægger vægten andetsteds er der her endnu ikke tale om at komme bag om Kampmanns egen forståelse, men kun om en art eksplicitering af hvad der allerede 'står' i Kampmanns egen fremstilling. En fælleshed ved de beskrevne oplevelsesformer er det, at personerne, i stedet for at overskue, strukturere og erfare, hvad der går for sig, bliver *opsuget* i det umiddelbart nærværende, selv bliver objekter for det, der foregår med dem.

»En usynlig støvregn fyldte luften og fik vejen og træernes stammer til at glinse... Det eneste han kunne høre var *fuglene* og *lyden af sine gummistøvler mod asfalten* og *sine buksebens gniden mod hinanden*. ...

...Fuglene sang kraftigere nu, og på en ny måde: *som om sangen var noget der skete med dem og ikke noget de behøvede at gøre selv.*

Nede på stranden *flød vandet og himlen sammen* i et hvidt og sløret lys.
 ...Han lo og fik lyst til at tage alt tøjet af og gå langsomt ud i vandet. (VH s. 69).

Der sker i eksemplet en opløsning af konturer og en fragmentering af virkeligheden, som reducerer denne til ubearbejdede sanseindtryk. Samtidig 'fyldes' hele universet af disse indtryk (kvidder, slurp, skurre skurre) ligesom elementet luft fyldes af elementet vand. Universet beherskes af overgangen mellem en tilstand og en anden. Dette bliver klart i næste afsnit, hvor der er sket en kort forskydning i tid. Nu opleves subjekt og objekt som *byttet om*: sangen *sker med* fuglene. Det amorf, ustrukturerede, 'stemningen' opleves som det overordnede, som subjekt; og det fast konturerede, afgrænsede, det der har objekt-karakter flyder efterhånden sammen (horizonten udviskes). Det oplevende subjekt (Bo Gregersen) gribes selv af lyst til at opgå i den højere enhed, hvor forskellen på luft og vand, forskellen på subjekt og objekt er ophævet. En henvisning til at havet iflg. Freud er et almindeligt drømmesymbol for moderskødet kan klargøre hvad det er, der psykoanalytisk set sker. Der sker en regression, som minder om den, man oplever i en hash-rus (jf. ovenfor) og som, selvom der ikke sker regressioner helt tilbage til før fødslen, hensætter subjektet i en tilstand, som Freud ikke-tilfældigt benævner den 'oceaniske' følelse. At denne har noget med enheden med moderen at gøre kan samtidig angive hvad det er for et subjekt og objekt, der forlener sammensmeltningen i den aktuelle scene med dens emotionalitet. (jf. 'hans underlige ubegrundede glæde' smst.).

Bevidsthedsfragmentering. Opsugning i fakticiteten

Regressionen opleves her som lystfyldt, men den antyder osse en grundlæggende defekt i struktureringsevnen, som hos de fleste af Kampmanns personer slår ud, så snart de stilles overfor usædvanligere ydre påvirkninger. Et eksempel på hvordan det fungerer i en sådan usædvanlig social situation, er fødslen af Eriks og Mariannes (Gregersernes første barn. (VH).

Fragmenteringen af virkeligheden tematiseres indledningsvis:

»De få mennesker på gaden bevægede sig langsomt afsted, spættet med hvidt, som voksede *og fik de foroverbøjede skikkelser til at virke som om de var i færd med at blive visket ud.*« (s. 69)

- men da den regressive oplevelsesmåde her bliver mødt med et krav om handling, sker der en fastlåsning i det umiddelbart nærværende, situationen kan ikke fastholdes i sin helhed, endsige bearbejdes:

»Fru Skov sad og drak kaffe...»Hvordan går det?« »Det ved jeg ikke.« / »Og hvordan var det så, synes du?« »Jeg synes vist ingenting.« / »Jeg kan ikke rigtig fortælle om det. Det hele er lidt for tæt på endnu. Om det nogensinde kommer på afstand ved jeg ikke.« / »Du var altså selv med?« »Med og med, jeg var der.« (ss. 107-115)

-omverdenen reduceres til ubearbejdelige sansedata:

»Der fandtes to fundamentale tilstande: smerte og ingen smerte, og dem det gjorde ondt på blev ladet i stikken af de andre, fordi ingen kunne forestille sig smerte før end de selv følte det.« (s. 109).

Marianne selv forsvinder som subjekt bag Eriks oplevelse af smerte (hendes skrig) hun reduceres til ren *fysiologi*. Selvom Mariannes skrig er en reaktion på fysisk smerte, så er skrigene dog udtryk for en *psykisk* reaktion: angst, appel og markering af et brud i forhold til hendes forventninger:

»Denne gang varede skriget meget længere, var først forskrækket og dernæst protesterende, som det før havde været, men blev så pludselig undrende, som om Marianne umuligt kunne tro det, der skete med hende.« (s. 107)

-og - omend nok så rudimentært - dog med en form for perspektiv på det, der kommer efter:

»Hjertet« sagde lægen.

»Erik, hvordan lyder det? Skynd dig at sige det!«

(Jordemoderen) gjorde tegn til Erik *som han ikke kunne tyde*.

»Det var barnets hoved«, hviskede hun bagefter.

»Marianne hviskede: »Vil det sige at- ?

»Ja, det vil det lille fru Gregersen.« (s. 110)

- For Eriks vedkommende opløses situationen i isolerede sansninger af det umiddelbart empirisk nærværende, han bliver opslugt af den overvældende fakticitet, bliver et afmægtigt objekt for begivenhederne.

Passivitet og tilpasselighed

Manglen på orienteringsevne får verden til at fremtræde som *vilkårlig og truende*. Resultatet kan være en passiv indordnen sig, for at afværge truslen. For at universet ikke totalt skal falde fra hinanden kræves der imidlertid en proces, hvor oplevelsen af vilkårlighed på en eller anden måde rationaliseres. I stedet for en *aktiv* reaktion, erstattes denne af en bevidsthedsoperation, en krusning på tankevirkksomheden, der på pseudovis tilpasser personen til den nye tingenes tilstand:

»Det virkede som om moderen konverserede en fremmed. *Noget kunne tit virke anderledes end det var.*« (FF. s. 178)

-det forstyrrende moment skubbes til side for noget behageligere:

»De (børnene ks.) havde det godt nu. Deres fader boede hos dem. *Det var vigtigere end en hvilken som helst udsendelse i fjernsynet.*« (FF. s. 273)

-og:

»Nej, sagde hun og blev kysset af ham og lagt ned og blev kysset noget mere, og mærkede hvor træt hun var, og hvor forvirret, men også hvor tryk hun var (!) trods det med faren og *beslutningen som det åbenbart havde forårsaget* (hos ham, der lægger hende ned og kysser hende. ks.) - Jes var jo hos hende, og *det ville altid være vigtigere end faren og moren...*« (FF. s. 275)

Det er umiddelbart klart at denne reaktion ikke kan stå alene. Den må afsætte en række angster og aggressioner mod den omverden, som hele tiden tvinger én

til at tilpasse sig det uforståelige, - og til at se bort fra at den gør det. Det eksempel, som her er på tale, den ældste Gregersen-datter, Karen, er - 'so far' - fremstillet som *kun* tilpasselig. Hun har godt nok haft et nervesammebrud engang, men det var dels forårsaget af 'ydre årsager' (iflg. romanen) og skyldtes dels at hun ikke kunne være *tilpas nok*. Det var ikke kolossale modsætninger i hendes følelsesliv, som fik hende til at bryde sammen. Når jeg før skrev at Kampmann ikke så de overskridende potentialer i den 'ikke-socialiserede psyke', var det bl.a. sådan én som Karen, jeg tænkte på.

De modsætninger, som *må* være tilstede i Karen kan godt nok ikke bestemmes ud fra bogens univers, men de kunne godt *fremstilles* indenfor det.

Bemærkning: Det er naturligvis muligt at der vil ske noget med hende i den endnu ikke udkomne AM. (titlen kunne jo lægge op til det), men i så fald måtte hele hendes psykologi omstruktureres i retrospekt. Og de 'forlæg' til Karen-figuren, som findes tidligere i forfatterskabet (tydeligst i »Nok til hele ugen«) har *ikke* ændret sig. De er forblevet tilpasseligt resignerede/optimistiske o.lign., men *én-dimensionale* til den bitre ende.

Instrumentalisering⁷ og aggressivitet

En anden - og nærliggende - måde at reagere på verdens vilkårlighed på, er - såvidt muligt - at bruge den efter sit eget hoved, uden at bekymre sig om baggrunden for de fænomener, man render ind i. Instrumentaliseringen - som man kunne kalde den - kan på en vis måde betragtes som det aktive modstykke til tilpasseligheden. *Men* den er stadig udtryk for en tilpasningsmekanisme, ikke for et oprør mod integrationen. Den aggressivitet, der ligger til grund for den instrumentelle behandling af andre, slår hos Kampmann sjældent over i åben aggressivitet. Instrumentaliseringen fungerer oftest som det modsatte, en ventil for aggressiviteten, som får (ægteskabs)parterne (som det oftest er) til at affinde sig med situationen. Fra »Uden navn«:

»Hun sydede. Efter kaffen slukkede hun for fjernsynet *så snart han havde tændt det*. Godt, så sprang han ud i det. *Overstås skulle det jo*.

Hun begyndte hurtigt at tude. *Det var let sluppet*. Ofte krævede hun timers skænderi inden hun nåede til grådstadiet. Han tog om hende, forsigtigt *fordi hun plejede af afvise kærtegn* så længe hun red den første hulken af.« (s. 24)
a) hun er aggressiv og kommer med et udspil). b) Han reagerer - ikke ved at forsøge at forstå, hvad der er galt, men ved at forsøge at *afværge* den umiddelbare situation. Den erfaring, som ligger bag hans læggen armen om hende, går ikke på *hvordan* hun har det, eller *hvad* hun er ked af. Den går på det instrumentelle, at hun *plejer* at skulle tages/behandles/ordnes på den måde. Hendes reelle problemer eksisterer ikke for ham, de er en parentes uden noget indeni:

»Faktisk var hun oftest godt tilfreds. *Undtagelserne var bare så opslidende. Dem ville han glemme nu*. Han trængte til den ro hun kunne give ham.«
Instrumentaliseringen viser sig her, ligesom den fragmenterede oplevelsesmåde, at hænge sammen med afmagten overfor at opleve andre som *autonome subjekter*: hun eksisterer for ham kun *som irritation og som behov*.

Indre tomhed, ydre identitetsbekræftelse

Et genkommende træk er det, at de ydre hændelser, samvær med andre osv. efterlader de Kampmannske personer temmelig uberørt. Denne affektløshed kan opleves som en mangel, en fornemmelse af indre tomhed, som søges afhjulpet vha. ydre stimuli:

»Hun gemte jo på den ny følelse. Det kneb bare med at få noget videre ud af den. Hun havde ellers ventet at oplevelsen ville få alle de gennemprøvede følelser til at klinge op med ny styrke. Såvidt hun kunne skønne var der foreløbig kun sket det, at den friske følelse havde sat en fin og samtidig foruroligende tone i sving, mens de slidte lå ubenyttede hen.« (NN. s. 11) -men som sidste del af citatet antyder, med ringe effekt. Afsnittet, som citatet er hentet fra, beskriver det første af hovedpersonen, Astrid Clausens sidespring, hvilket indleder en række af vekslende elskere i de næste 20 år. Behovet for ydre stimuli etablerer en *gentagelsestvang*: elskerne må udskiftes med jævne mellemrum for at 'friske' følelser kan opnås.

Da hun startede med bogens første elsker havde hun sagt til sig selv, at 'hun ville blive glad hvis blot hun fulgte sin dybeste trang, at hun, en hverken uligevægtig eller uintelligent voksen kvinde, magtede at *realisere sig selv*, skyldte sig selv at gøre det'. (min understregning. ks.). Selvom udtrykket 'at realisere sig selv' er en floskel, er det nærliggende at tage det for pålydende og opfatte Astrids mangeltilstand som en mangel på 'selv', på selv-følelse. Hun søger sig selv hos sine elskere, men finder det ikke:

»Og hun, der havde svoret at fik hun en ny affære, så ville hun være sig selv på godt og ondt. Hun havde snart måttet indse at dette aldrig kunne blive muligt med ham...så hun spillede veg og bly, mens hun drømte om ham hun kunne åbne sig for hundred procent.« (s.)

At hendes mislykkede forsøg ikke skyldes netop denne fyrs personlige mangler, antydes af to næsten enslydende sætninger (om to forskellige mænd) på hhv. bogens første og sidste side:

»Han var som han var og det skulle hun være den sidste til at bebrejde ham« (s. 7) -og:

»Hun ville intet bebrejde ham. Han var som han var.« (s. 218)

-hvilket vil sige anderledes end det vage modbillede til sig selv, som er Astrids forestilling om den mand, hun passer hundrede procent til. Når hun ikke kan finde sig selv *hos* sine elskere, er det fordi hun søger sig selv *i* dem, søger det, der er *identisk* med hende selv. Kun ved at 'spejle' sig kan hun fornemme at hun er der:

»Intet af det gode og lødige i ham kom fra hende; gift med en anden ville han være ligeså tiltalende, også ugift. Intet hun foretog sig - med ham eller med andre - kunne ændre hans måde at tage hende på: venlig, kammeratlig, øm om det skulle være; bare aldrig som kunne han umuligt leve uden hende.« (s. 22)

Hvad Astrid søger er *bekræftelsen i identiteten*: stillet overfor forskellighed kan hun hverken give eller modtage.

Fantasiløshed. Hukommelsestab

Den umiddelbare og nærmest totale *afhængighed* af såvel den ydre verden, som af egne drifter og behov er fælles for alle de her eksempler. Der er en gennemgående mangel på evne til at komme *bagom* og *sé udover* det umiddelbart nærværende. Personerne bliver objekter for det, der sker med dem, og de husker ikke, eller *kan* ikke huske:

»Glimt var alt hvad hun endnu havde af det par bratte 'oplevelser' hun tidligere havde kastet sig ud i... Var det alt? Vel næppe; men fik hun trang til at genopleve de sølle tre-fire gange - det fik hun heldigvis aldrig igen - skulle hun vride hukommelsen, og mindet blev først en smule stimulerende når hun tog fantasien til hjælp.« (NN. s. 12)

Bemærkning: Selvom persontegninger, som den af Astrid, er bevidst struktureret fra Kampmanns side (jf. f.eks. den signifikante sammenstilling af de to næsten énslydende citater om Astrids forhold til mænd), og selvom forfatteren har fat i og ofte yderst præcist karakteriserer det bemærkelsesværdige ved de psykiske strukturer, så går f.eks. den ovenfor beskrevne 'nufiksering' igen i bøgernes indhold og opbygning. Hvadenten det er romaner eller noveller, er de bygget op scenisk, som en filmagtig rækkefølge af klip, hvor der meget sjældent refereres til andre scener, fortid eller fremtid. Kampmanns fremstillingsteknik betyder, at beskrivelsen på væsentlige punkter stopper *på nivo med* personernes egen horisont. Det følgende skal vise, om dette blot skyldes en bestemt fremstillingsteknik, eller om det hænger sammen med en analog mangel på struktureringsevne hos Kampmann selv.

Kampmanns personer er hjælpeløst *udleveret* til deres umiddelbare betingelser. I denne tilstand *går tiden*:

»Folk foretager sig forskellige ting, og imens går tiden.« (NN. s.)

-indimellem kan denne bortvegeteren opleves truende:

»Hans tilværelse var anderledes end han fortalte; meget af den syntes ham for trivielt til at skildre, smuldrede hen til det rene ingenting når han prøvede at mindes hvordan og hvorledes. Han havde oplevet for lidt. Der havde været for meget spild. Nogen formåede at få noget ud af hvert sekund, hvadenten det blev levet i spøg eller alvor. *For ham var det kun lykkedes at få nogle få øjeblikke med uendelige perioder af ingenting imellem, og altid så tilfældigt.*« (NN. s. 173-174)

- men for det meste sker der blot en nedskrining på laveste blus⁸, evt. kombineret med en vag forestilling om 'noget andet' engang i fremtiden:

»Han nikkede og prøvede at lade sit ansigt udtrykke at hun havde hans sympati. Hans forståelse havde hun også; at erklære det, og navnlig at forklare det *ville bare kræve for meget i forhold til hvor lidt det ville give*. I øvrigt var der kun en overfladisk og tilsyneladende lighed i deres måde at blive bange for noget stærkt glædeligt. Hun gav sig følelsen i vold, kunne ikke andet. Selv havde han lært at bremse og gå videre til noget nemmere. *Sådan ville han ikke altid gøre, men foreløbig var det nødvendigt.*« (VH. s. 27-28)

Opbremsningen og nedskruningen af følelser som glæde og angst til 'besvær' hhv. 'nemhed' kan forstås som et *forsvar* der skal beskytte mod denne tilstand af udleverethed. (jf. afsnit om kunstnerens rolle).

Men uanset om man hjælpeløst er udleveret verdens vilkårlighed i sin umiddelbare afhængighed af omverdensobjekterne, eller om man har lært at 'klare' sig ved at trække sig tilbage fra den truende omverden, så er resultatet en kvælende mangel på *fantasi*, som ikke blot hindrer personerne i at opleve og skabe en udvikling i deres liv, men osse slår ned i den enkelte situation og reducerer den hvad perspektiver, følelsesintensitet og med-menneskelighed angår.

Mangel på sanselighed

Det mest anskuelige eksempel på fantasiløsheden er seksualiteten. Der er et grotesk misforhold mellem personernes gennemspilning af skalaen af seksuelle kombinationer (udenomsforhold i alle kvantiteter, homoseksualitet i hoved og røv, trekant, gruppesex og incest, samt ansatser til helt infantile former ('perversioner'): ekshibitionisme, fetichisme, voyeurisme) - mellem denne fantasifuldhed i driftsudfoldelsen og *hvad* personerne oplever ved det. Anskuelig er Majs bemærkning (VH) da hun knepper med sin bror:

»Gud hvor det føles mærkeligt«,...»Du ligner mig. Det er ligesom at kysse sig selv.« (s. 194)

I utallige variationer kastes personerne igen og igen tilbage i deres eget stivnede selv.

Rejsen

I den borgerlige litterære traditions 'dannelsesroman' er *rejsen* vejen til udvikling og modning (individuation). Hos Kampmann fremstilles denne mulighed eksplicit som ikke overskridende:

»Så var de rejst til Paris og havde næsten ingenting set og havde brugt næsten alle de tre tusind kroner fra faren.« (VH. s. 73)

Det er bemærkelsesværdigt at netop denne klassisk borgerlige mulighed for udvikling negeres for de senkapitalistiske borgerbørns vedkommende, og at der antydes en forklaring, som peger tilbage på de psykiske strukturers deformation:

»... når de kom hjem ville hun (Maj) trods deres gensidige løfte om at holde tæt (om at hun og broderen hemmeligt er taget på ferie i Paris) prale med 'det store eventyr'. Kun af den grund var hun nemlig taget ud på det... *alt hvad hun gjorde det gjorde hun kun for den følelse som det senere kunne give hende af at have gjort det.*« (VH. s. 183)

Forklaringen går ud på at Maj sér sig selv udefra, at hun ikke er subjekt for det hun foretager sig, men derimod objekt - og at det er oplevelsen af sig selv *i denne position*, som driver hende til at handle.

Men at 'handle' på denne måde minder mere om den tidligere beskrevne instrumentalisering, som går ud på at bruge hvad man nu kan af verden til egne

formål - her: selvfremsørelse - end om egentlig aktivitet, forstået som konstruktiv interaktion med omverdenen og med andre subjekter. Handlingen bliver endnu engang en passiv, tilpasselig aktivitet, integration.

Hvad der for det stigende borgerskabs vedkommende kunne fastholdes som et fremtidsperspektiv: muligheden af *individuel* udvikling og udfoldelse er forsvundet - eller snarere: opløst - i 'øjeblikke med uendelige perioder af ingenting imellem'.

Tab af tidsperspektiv

Hvad der er demonstreret i de foregående afsnit kan sammenfattes under betegnelsen, et *tab af et konkret tidsperspektiv*, hvor personerne forstår sig som aktive subjekter for deres liv. I en artikel, betitlet: »Inderliggørelsen af det abstrakte arbejdes normer og sanselighedens skæbne under kapitalismen« fører *Alfred Krovoza* tabet af tidsperspektiv tilbage til den kapitalistiske produktionsmåde:

»To tidsformer polariserer sig nu: den som er nødvendig for det konkrete arbejde til at fremstille en konkret brugsværdi, og den med dette sidestillede nydelse, konsumtion af brugsværdien. (Denne tid optræder) som 'real' 'fyldt' levetid; (den anden tidsform er) det abstrakte, samfundsmæssigt nødvendige arbejdes tid, målestok for bytteværdien, som stempler den frie tid og nydelsen som reproduktionstid. Den sidste må forankres i lønarbejderes tidsbevidsthed...

...Forandringen af tidsstrukturen har i det væsentlige følgende virkninger:

1) Erindringen om en brugsværdiorienteret produktionsmåde og en brugsværdiorienteret tidsstruktur udslettes.

2) Arbejdstiden tar sig ud som betalt tid. Det fremgår ikke, at den er delt op i nødvendig arbejdstid og merarbejdstid (hhv. tid til skabelsen af en ækvivalent for arbejdskraftens reproduktionsomkostninger og tid til skabelsen af merværdi.

3) Tid er ikke mer erfarbar som chance for kvalitativ ændring af tidssteder.«
(ss. 23-24. »Das Unvermögen der Realität«. Fork. af mig. ks.)

Subjektivt set falder virkeligheden fra hinanden i isolerede, afgrænsede *oplevelser* ('øjeblikke') på den ene side, og *den abstrakt udmålende tid* ('med uendelige perioder af ingenting imellem') på den anden.

Det er problematisk uden videre at overføre betragtninger, der går på lønarbejderklassen, til det Kampmannske, meget lidt lønarbejderprægede univers. Men med det tidligere tagne forbehold (se d. art. s. 13-14), vil jeg imidlertid gøre det her. Bestemmelsen om udslukning af erindringen om en brugsværdiorienteret produktionsmåde, og - hånd i hånd hermed - en brugsværdiorienteret tidsstruktur, gælder alment for et kapitalistisk samfund. Hele livet udenfor privatsfæren er inddelt i abstrakte måleenheder, kun privat kan man til en vis grad udarbejde brugsværdiorienterede behov.

Men osse kun til en vis (ringe) grad. For lønarbejderen 'stemples' den frie tid som reproduktionstid: den skal bruges til at lave maden, spise den, vaske, sove

og i den resterende tid 'koble fra' (en formulering, der i sig selv angiver ikke bytteværdi-styrede aktiviteters løsrevne karakter: de har ingen betydning for det, der er éns 'liv'. Det er styret af bytteværdiens krav).

I det tidsperspektiv, som formuleres i Georgs beskrivelse af sit liv, dukker hans mindre rigtigt styrede ikke-lønarbejderbaggrund op, hvor der står 'uendelige perioder af *ingenting*' istedet for f.eks. 'arbejde', men oplevelsen af at livets indhold af 'fyldt tid' er reduceret til 'øjeblikke..og altid så tilfældigt' markerer at den abstrakte tid osse fungerer som struktureringsprincip for hans bevidsthed.

Jeg vil i det følgende forsøge at vise, hvordan den abstrakte tid griber ind som (sikkert ubevidst) struktureringsprincip af central betydning.

Georg oplevede de forsvindingsnumre, der skete med hans liv, som truende, og fandt det umuligt at etablere en 'fyldt' brugsværdiorienteret praksis ('og altid så tilfældigt').

For Karen Gregersen, med de endnu mere nedkogte forventninger til livet, kan tidens gang endda opleves som *fortrøstning*:

»Det værste var snart overstået, *fordi det netop var begyndt.*« (VH. s. 20) -og som forsikring om at hun har lidt nok, fordi hun har lidt *længe*:

»Tre dårlige år var det blevet til. Billigt sluppet, tænkte hun...« (VH. s. 14) Selv de 'fyldte øjeblikke' tenderer til at kvantificeres, reduceres til *abstrakt tid som mål for succes*:

»På den korte tid hun havde været herovre, var der sket *mere* imellem dem, end i *hele den foregående tid* tilsammen.« (s. 153) - og: »*I det sidste minut eller to* var de kommet hinanden *nærmere end i al den foregående tid* tilsammen.« (s. 155)

(jeg kursiverer. ks.)

Illusionsløs resignation og kunstnerrollen

Indenfor det abstrakte tidsperspektiv findes der to muligheder for at undgå den totale opsugning i tidens gang, og dermed af de sidste rester af livsindhold:

1) Man kan kaste sig ud i den atomiserede og løsrevne enkeltsituation, 'tage hvad man kan få og skønne på det'. (Astrid i NN). Det man kan få er et *ufuldkomment forhold til et andet menneske*, men dog en 'slags' kærlighedsforhold. Man kan, med Tjumses (firlogien) formulering blive 'nogenlunde lykkelig' (VH. s. 227) - eller som det formuleres af Astrid i NN: »Man skal prøve at være lykkelig, det andet er noget svineri«. (Dette 'andet' er netop bortvegeteren i perioder af *ingenting*). Tiltrods for denne 'løsnings' elementer af såvel instrumentalisering som konsummoral, vurderes den positivt af Kampmann, *fordi det sker illusionsløst*. Godt nok er integrationen uundgåelig, men det er i det mindste sympatisk at folk kan sé at det er noget lort:

»Gu gør jeg ej hvad jeg kan. Men det er enten ham eller mig.«

»Hvad mener du?«

»At jeg enten må tage hensyn til mig selv (...) eller at jeg må tage hensyn til

ham. Men det er jo noget sludder. For hvis jeg giver afkald på det som gør mig selv nogenlunde lykkelig gør jeg ikke ham lykkeligere af den grund. Tværtimod. Ved selv at være lykkelig, eller prøve så godt jeg kan, gør jeg ham så lykkelig som det nu engang er mig muligt. Så i virkeligheden har jeg intet at bebrejde mig selv.» (VH. s. 227)

Denne mulighed realiseres i forfatterskabet af lidt ældre, moderlige/modne kvinder, som den mandlige hovedperson (fortællerjag'et) ofte har et fortroligt forhold til.

2) Men derudover antydes der endnu en 'løsning'.

Man kan trække sig tilbage fra verden til en kontemplativ, indfølelse, men altid distanceret position. Denne løsning realiseres i forfatterskabet af kunstnere og folk med æstetiske tilbøjeligheder, antikviteter. De er i alle tilfælde mænd. Her kan nævnes Bo i 'firlogien', Tomas (Astrids mand) i NN. og Georg i NN.

NN. har som hovedtema de to 'løsnings' muligheder, uformidlet stillet overfor hinanden: i første del af bogen Astrid, i sidste del Georg. Til slut møder de hinanden igen efter 11 års forløb og Georg konfronteres med Astrids 'løsning', som ukommenteret, kontemplativt viderebringes til læseren. Slut.

Georgs modningsproces skildres bl.a. som afklaringen af det konfliktfyldte forhold til den abstrakt, kvantificerende tids gang. Denne afklaring tager form af en art *forsoning* med abstraktionen, nemlig i, at den abstrakte tid inderliggøres som et *evigt* - og derved i en vis forstand overskridende - struktureringsprincip. Produktet af denne operation er »Næved og Næsten«. Den centrale scene, hvor trådene samles er Georgs studenterfest, hans afslutning på skolegangen og indvielsen til det nye liv, som så småt begynder at aftegne sig for ham: det uinvolverede, men netop derfor alvidende kunstnerliv. Indvielsen markeres af, at han i studentergave modtager et usædvanligt holdbart ur af sine forældre - tiltrods for at han i forvejen har et - hvilket betones.

»Jeg blev glad for gaven, hvilket de lod til at kunne mærke. I dag elleve år senere går jeg stadig med uret. *Den dag blev jeg forsikret om at det ville kunne holde mindst et liv.* Det samme hævdes om *min farfars* ur. Han fik det af min farmor efter deres bryllup, *gik med det resten af sit liv, og da det var ovre fik jeg uret.* Så jeg har to, *begge usædvanligt holdbare.*« (s. 202)

-Muligheden for *fuldkommenhed* i en vilkårlig og usammenhængende verden, hvor man højst kan blive 'nogenlunde lykkelig', hvis man kaster sig ud i oplevelser, er *eviggørelse*. Ved at give afkald på en konkret 'fyldt' livspraksis og istedet trække sig tilbage i *kontemplation* kan man redde sig ud af fortabelsen i perioder af ingenting og af den delvise fortabelse i den atomiserede og løsrevne enkeltsituation. Identiteten som *kunstner* overskrider den timelige tomhed, men kun ved at forlænge det abstrakte tidsperspektiv ind i evigheden. Det er det urene markerer. Og som en underbygning af denne fortolkning understreges det at uret erstatter den først planlagte gave: en fyldepen. Ikke skrivereds-kabet, men *pagten med den abstrakte evighed* gør en kunstner af ham. »Næved og næsten« er det første - ufuldkomne - produkt af denne erkendelse.^{8a}

»Tiden skulle flyde ud.« (fra sin distancerede position skulle kunstneren kunne det, som er umuligt for andre: overskride den nu-tid, som de er opsuget i). »Alvidende skulle jeg, forfatteren se tilbage og frem, og foretage små udflugter til andre lokaliteter.« (s. 201)

Alvidenheden betales til gengæld med afkaldet på 'fyldte' 'øjeblikke': objektrelationer. Begge 'løsninger' implicerer den fulde accept af vilkårene.

Bemærkning: For at fastholde en tråd, som først vil blive taget grundigere op i afd. II, nemlig spørgsmålet om de psykiske beskadigelser i senkapitalismen, kan man pege på det ekstremt regressive i den Kampmannske kunstnerrolle. Jeg har tidlige (s.) angivet at det lille barns oplevelse var a) koncentreret om forholdet til det primære objekt, og b) at dette af barnet oplevedes som *en del af det selv*. (jf. Kohut: »The analysis of the Self« s. 25):

»Det lille barn besætter f.eks. andre med narcissistisk libido og oplever dem således narcissistisk, dvs. som *selv-objekter*. Den forventede kontrol over sådanne (selv-objekt)andre, *er da nærmere til den kontrolopfattelse, som en voksen forventer at have over sin egen krop og bevidsthed*, end den kontrol som han forventer at have over andre.«

Adskillelsen fra det primære objekt opleves af barnet som et *tab af selv*. Barnet forsøger da at genoprette den narcissistiske fuldkommenhedstilstand ved a) at etablere et 'grandiose og ekshibitionistisk billede af selvet: DET GRANDIOSE SELV, og b) ved at overdrage den tidligere fuldkommenhed til et tilbedt omnipotent (almægtigt) selv-objekt: DET IDEALISEREDE FORÆLDRE IMAGO.' (op.cit. s. 26-27) Forløber barnets udvikling nu uden traumatiske forstyrrelser, dvs. uden for kraftige forsinkelser i genopretningen af en narcissistisk ligevægtstilstand, når ydre tildragelser (frustrationer) har forstyrret den, så vil barnet for hver lille *overkommelig* frustration trække libido tilbage fra de almægtige 'arkaiske' størrelser og i deres sted' (erhverve) en partikel af *indre* psykologisk struktur.' (s.)

Sker der imidlertid traumatiske forstyrrelser vil en del af den narcissistiske libido forblive klæbende til de arkaiske størrelser. Der opstår en '*overbesætning*' af de arkaiske 'selv-repræsentanter' (altså de to ovenfor nævnte) og en tilsvarende *defekt* i den voksne psykiske struktur. Tilsvarende sker der en '*underbesætning*' af de jeg-integrerede 'voksne' repræsentanter for omverdensobjekterne: 'objektrepræsentanterne'. Denne udvikling kan give sig udslag på forskellige måder. Nogen af dem skal jeg tage op i afd. II. En af dem er imidlertid en forbliven i 'urealistiske' almagtsforestillinger, som følge af overbesætningen af det grandiose selv resp. det idealiserede forældreimago.

Ambitionen om alvidenhed, kombineret med vægringen mod at etablere objektrelationer kan forstås som et sådant regressivt - eller snarere: uudviklet - forsøg på at fastholde en *narcissistisk fuldkommenhed*.

Både på baggrund af det sidste, og på baggrund af den stillingtagen for politisk abstinens og erstatningen af en politisk praksis med en kontemplativ

kunstnerrolle, som antydes i romanen, er det bemærkelsesværdigt at fortællerens alvidende manipulation med tid og sted og andre subjekter fremstilles som *mislykket*. N.N. etableres lidt over midten som en såkaldt 'antiroman'. Fortælleren træder frem og præsenterer hvad han *ville* have gjort (jf. 'tiden *skulle* flyde ud..'), men at han ikke kunne finde ud af det. Romanen slutter med en fremlægning af materialet i mer eller mindre struktureret form. Bl.a. fremlægges erindringsstumper fra Georgs (fortællerens) tidligste barndom, tiden fra 0-4 år. Disse år - indtil den ødipale situation - er netop de år, hvori den fundamentale psykiske struktur, som internaliseres i jeg-et med afviklingen af ødispuskomplekset (se II del.), dannes. Det er den tid hvor narcissistiske beskadigelser grundlægges. Erindringsstumperne bevæger sig omkring den narcissistiske fases kerneproblem: *adskillelsen* fra det primære objekt, her: moderen.

»Der er rigtigt og der er forkert. Der er glad og ked af det. Der er far og mor. Når han er forkert gør han mor ked af det. *Så kommer mor længere væk end far nogensinde er*. Når bare han er rigtig kommer mor nærmere end nogen anden... Når han er forkert gør han mor ked af det fordi han har skabt sig og er forkert og så er ingen nær. Mia prøver, men Mia er ikke mor. Han er forkert og væmmelig. Far kommer hjem og kommer op, men far er ikke mor. Far går ned igen. Deres stemmer skubber til hinanden dernede. Lidt efter følges de. Mor kommer op, lugtende af glad. Og det ømme i ham brister og flyder ud, alt det glade som hele tiden har ligget indeni hans ked af det, og som kun mor kan få frem. Og han lover aldrig at gøre mor ked af det igen, aldrig at skabe sig.« (s. 133)

Den mødrende vrede opleves som en mangel ved ham selv ('forkert og væmmelig'), ligesom formuleringen 'det glade som hele tiden har ligget indeni hans ked af det og som kun mor kan få frem' markerer en uadskillelighed mellem selv'et og de primære objekter, som fastlægger beskrivelsen til den narcissistiske fase. Hans oplevelse af moderen er at hun skammer sig over ham, at han gør hende skør, at hun 'ikke orker', at det er Mia, barnepigen, der kommer når han er ked af det. Det skinner igennem, at hans forkerthed først og fremmest går på at han opfører sig som en pige. Forholdet til hans eneste legekammerat, en pige, Hanne, beskrives som på én gang en *identifikation* med hende, og som en oplevelse af hende som *hans (manglende) mor*:

»Ovre hos Hanne er ingenting at skabe sig. Spørger mor hvad de har lavet siger han, »leget«. Han fortæller aldrig hvordan kugler dingler i ørene på Hannes mor, og det prikker når man skruer dem fast. Da mor en dag spørger om det kan passe de leger med smykker ryster han på hovedet, uden at forstå ordet mere nøjagtigt end at det dækker noget forkert. Mor siger det er synd tante Carlas drenge er for store til ham...«/»...Ikke nappe, siger Mia. Hanne siger han godt må, bare han gør det blødt. Han er hendes lille barn. Hun skubber livstykket op og giver ham mælk...«/»Skønt han er ked af det kommer mor ikke nærmere. Men senere får han lov at løbe over til Hanne, for hvad nytter det?

De får deres mad ud på græsset. Bagefter skal de sove lidt. Lyset kører frem og tilbage. Han får mælk hos Hanne, sin mor.» (ss. 135-136)

Der antydes her et overvejende *kvindeligt identifikationsmønster*. Det er nærliggende at sé en sammenhæng mellem Kampmanns indfølelse og indforståede beskrivelser af kvinder, og hans medfølelse med dem, og denne præcist erindrede fremstilling af drengen Georgs tidlige erfaringer med kvindekønnet. Forholdet til moderen beskrives som adskillelse, fravær *tab af det elskede objekt*. Herom skriver psykoanalytikeren Otto Fennichel:

»Efter objekttab eller efter skuffelser i forhold til et objekt plejer mennesket i al almindelighed at regredere fra objektkærligheden til dennes forberedelsestrin, *identifikationen*, og selv blive det objekt som det ikke mere kan have.«

(»Perversionen, Psychosen, Charakterstörungen« s. 20)

-og videre:

»Naturligvis kan dette enkle udviklingsskema i praksis være underkastet alle slags komplikationer. Den hyppigste er vel den, at (han) ikke agerer moderen selv, men *en erstatningsperson*, hyppigt en søster, hvadenten det nu er fordi han allerede tidligt har overført den kærlighed som gjaldt moderen på hende, eller om denne overførsel først gik for sig samtidig med tilbageforvandlingen af kærlighed til en identificering.« (smst.)

De processer, som Fennichel her beskriver, er sådanne som i deres konsekvens fører frem til manifest homoseksualitet, nemlig når manden selv *bliver* det objekt som han ikke mere kan have. I beskrivelsen af Georg sés processerne i deres ambivalente tilblivelse: dels identifikation med erstatningspersonen Hanne (og dennes mor), men også dels *kompensation* for den fraværende mor, ved at gøre Hanne til mor.

Formålet med denne analyse er imidlertid ikke at diskutere om evt. homoseksuelle tilbøjeligheder hos Georg/fortælleren/Kampmann fuldbyrdes eller ej. Formålet er at pege på sammenhængen mellem bestemte psykiske beredskaber (her: evne til at forstå og identificere sig med en kvindelig psyke) og deres oprindelse. Og her er det ikke så meget en evt. homoseksuel disposition som dette, at identifikationens oprindelse er lokaliseret til den præ-ødipale, *narcissistiske* fase. Identifikationen tjener til at udfylde en mangel på 'selv'; det ydre objekt, Hanne, moderen, opleves ikke som noget i sig selv, men som 'noget', der er uadskilleligt fra det behov, som de udfylder. De kan kun opleves og fattes som 'selv-objekter', som *en del af* den lille Georgs *egen* psykiske struktur. At identifikation med kvinderne er narcissistisk, også hos den voksne fortæller af Kampmanns bøger, skal jeg prøve at vise i analysen af Gregersensagaen. Hvilke konsekvenser for hans politiske holdning det får ligeså.

»Nærvæd og næsten« slutter imidlertid, som fremhævet, *åbent*. Den fremlægger stof, uden at der tages stilling, analyseres eller fortolkes på anden måde end ved at der selvfølgelig ligger en udvælgelse til grund for stofpræsentationen.

Fortælleren forklarer selv, at romanen udsprang af et ønske om at være ærlig:
»At jeg havde valgt mig selv som emne skyldtes, tror jeg, ikke at jeg var særlig selvoptaget. Det skyldtes snarere en trang til at være så oprigtig som muligt. Jeg ville give afkald på at leve mig ind i andre, ville udelukkende beskrive hvad jeg kendte hundred procent.

Tanken om bogen begyndte med denne trang til at komme mig selv nærmere, og med troen på at det kunne lade sig gøre.« (ss. 131-132)

- og meget længere lykkes det ham altså ikke at komme her. Når romanen ender som en 'anti-roman' *er* det fordi brokkerne ikke vil falde på plads, velsagtens netop fordi fortælleren *ikke* kender sig selv 'hundred procent'. Derimod har han en ganske god næse for hvor det snerper henad, og altså her både courage og oprigtighed til at lægge det på bordet.

-Og det var altså i 1969, hvor der var begyndt at komme gang i politiseringen af ungdommen, først og fremmest studenterne, hvoraf mange kom fra en klassebaggrund som ikke er væsentlig forskellig fra Kampmanns...